

**Pr. prof. univ. dr. Ionel Ene,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie,
Universitatea „Dunărea de Jos“ din Galați**

PATRIARHUL FOTIE AL CONSTANTINOPOLULUI ȘI RENAȘTEREA CULTURII BIZANTINE

***Abstract:** Patriarch Photios was one of the twelve scholars of the first millennium, the ecumenical patriarch of Constantinople honored seat. Pastor twice by switching dynasty in Byzantium and came to an end unfair, but excelled in recovering memories of the past, the monumental opera Library, the works of ancient or early Christian era, both secular and religious, were recirculated. Some were just mentioned, others commented, but there are some completely played, as can be seen in the 280 codices. His gift was to revive the spirit of academic Byzantium. University of Constantinople was re-established and the ninth century, although politically troubled century renaissance was a Greek-Christian culture. It was the century of great Christianization and because of work, mission and ministry of the great patriarch, scholar Photios, today honored among the saints.*

***Keywords:** Patriarch Photios, codices, codex, church, father, language, style comment.*

Patriarhul Fotie este una din personalitățile care au marcat nu doar veacul în care au trăit, ci întreaga istorie a omenirii. Deși este revendicat și menționat doar în tratatele de istorie bisericească, atât răsăritene cât și apusene, cu destul de vizibile nuanțe, el aparține în egală măsură culturii universale. Rolul și locul său în cadrul acesteia sunt mult prea puțin cunoscute și studiate. Dovadă stă faptul că nici până astăzi nu se cunoaște data exactă a nașterii și a morții sale. Intervalul de timp între 820-827 ne este propus spre a-l accepta ca fiind cel al venirii sale în această lume, iar anii 891 și 897, ca posibili ai trecerii sale la cele veșnice. La noi, în ultimul timp, preocupările despre viața și activitatea patriarhului Fotie au fost cu totul accidentale. Un studiu, de curând publicat, a abordat *Literatura patristică în opera patriarhului*

*Fotie*¹, făcând și scurte trimiteri la viața sa zbuciumată, iar într-o *Bibliografie Românească Veche*², Dan Râpă-Buicliu dovedește că opera lui Fotie a fost cunoscută, în parte, la români încă din secolul al XVII-lea.

Știm că s-a născut într-o nobilă familie constantinopolitană, având un unchi maternal căsătorit cu sora împărătesei Teodora, cea care a restabilit cultul icoanelor și a instituit Duminica Ortodoxiei (843), iar un altul, paternal, patriarh ecumenic (Metodie 843-847). Nu știm cine i-a fost profesor și ce școli a urmat. El nu a lăsat nicio informație în acest sens și nu au lipsit voci care au afirmat că a fost un autodidact. Cert este că dacă am citi numai *Biblioteca* ne-am da seama de limpezimea gândirii, de profunzimea cugetării și de abisul cunoașterii sale, încât putem spune că a fost un animator al Renașterii timpului său, marcat de o întoarcere ferventă la studierea „anticilor” și, prin extensie, la mișcarea de transliterare a textelor grecești. Îndemnul pe care-l da fratelui său de a cunoaște și prețui operele înaintașilor izvora din grija pentru cultură, pe care întreaga activitate a lui Fotie o degajă³. Cunoaștem faptul că de tânăr a intrat în înalta administrație imperială, unde nu a avut decât succese și a fost trimis, mai întâi, ambasador pe lângă califul de Bagdad, iar mai apoi a îndeplinit funcția de secretar palatin⁴. În una din scrisorile sale către papa Nicolae I cel Mare (858-867), pe timpul disputelor cu Roma, Fotie regreta, în termenii elocinței, timpul când se împărțea între elevii săi și misiunile de la curtea imperială, de unde deducem că, cel puțin un timp, s-a împărțit între administrație și catedră⁵. În mai multe locuri din *Întrebări către Amfilohie*, întâlnim aluzii asupra învățământului filozofic pe care Fotie l-a susținut asupra operei lui Aristotel⁶, ori informații despre cel teologic și rigoarea de

1. Drd. Marin COJOC, „Literatura patristică în opera patriarhului Fotie”, în *Mitropolia Olteniei*, anul XLII, nr. 1-3, ianuarie-iunie 1990, pp. 41-76.

2. Dan RÂPĂ-BUICLIU, *Carte Românească Veche, studia bibliologica*, Editura Alma, Galați, 2000.

3. A se vedea în acest sens F. DVORNIK, *Les Slaves, Byzances et Rome au IX-e siècle*, Paris, 1926, pp. 106-146; L. BREHIER, *Le monde Byzantine*, vol. III, A. Michel, Paris, 1950, p. 375 ; A. DAIN, *Les manuscrits*, Paris, Les Belles-Lettres, 1949, p. 112 ș.u.

4. Daniel ROPS, *L'Eglise des temps Barbares*, Fayard, Paris, 1965, pp. 600-601.

5. A se vedea în acest sens Scrisori, I, 2, MIGNE, P. G. 102, col. 597.

6. J. P. MIGNE, P. G., 101, col. 760-812 (Questions 77, 137-147 ș.a.).

care patriarhul erudit a dat dovadă în scrierile sale față de limbajul celorlalți. În special numeroasele remarci gramaticale, ce pot fi întâlnite la tot pasul în *Biblioteca*, ne fac să credem că el a învățat cu sârguință gramatica, dar a avut și un fin talent de analist literar. Cu toate aceste informații pe care le culegem din opera sa, nu știm exact care a fost natura învățământului său; ele nu ne dau nicio indicație precisă asupra epocii vieții sale, unde a fost profesor, nici asupra instituțiilor savante cărora el a putut să aparțină. S-ar putea crede, după cele relatate în scrisoarea adresată papei Nicolae I, că *a învăța* nu era pentru Fotie decât un mod de a-și umple timpul liber pe care i-l dădeau însărcinările de la curte⁷. Unele texte indică faptul că sub Vasile I Macedoneanul, la întoarcerea din exil, deci după primul pontificat, Fotie ar fi fost profesor la Magnaura. Este o perioadă în care știm cu exactitate că a fost și profesorul vlăstarelor imperiale, care-i vor mulțumi mai târziu trimițându-l în exil, dar a exersat în același timp și un învățământ public, căci sunt citați printre elevii săi Leon Filozoful și Aretas din Cezareea. Mai mult, activitatea publică a lui Fotie ca profesor este atestată de *Viața Sf. Chiril-Constantin*, apostolul slavilor, unde se spune că acesta „a studiat pe Homer și geometria, dialectica și toate celelalte discipline filozofice, cu Leon, Fotie și alții”⁸. Opinia unor istorici, că Fotie a fost profesor la Universitatea din Constantinopol, înainte de a accede la scaunul patriarhal, credem că este adevărată, dar cu precizarea că același lucru a făcut și după întoarcerea din exil și până la realegerea în fruntea Bisericii.

Opera

Este greu de inventariat întreaga operă a marelui patriarh. J. P. Migne, în monumentală sa *Patrologiae cursus completus, Series Graeca*, îi consacră patru volume, și anume volumele 101-104 (până la col. 1231). Pentru noi și numai enumerarea titlurilor ne-ar lua mult spațiu, de aceea am considerat că este mai de folos să împărțim operele lui Fotie după conținutul lor. Înainte de a consemna, după con-

7. A se vedea în acest sens mai pe larg Rene HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. I, Belles Lettres, Paris, 1959, p. XIII.

8. F. DVORNIC, „Légendes”, în *Les Slaves, Byzances et Rome au IX-e siècle*, Paris, 1926, p. 352.

ținut, opera savantului patriarh, facem mențiunea că o preocupare constantă a sa a fost legată de lexicul limbii grecești. A fost pasionat de cunoașterea limbii, a stilului, a particularităților, asemănărilor și diferențelor ce au existat, în timp și spațiu, la grecii antici și contemporani lui. Este regretabil că el a fost un împătimit al limbii grecești, cercetându-i și descifrându-i tainele și frumusețile, dar până astăzi nu s-a găsit nimeni care să-i analizeze limba scrierilor sale. S-a spus doar că „a scris într-o greacă umanistă, destul de curată, nu atât de pură încât să nu i se găsească unele scăderi, printre aticiști⁹. Tot ceea ce se poate spune este că aticismul a fost o tendință căreia el i-a acordat un mare preț și că era puternic atașat de corecția limbajului”¹⁰. Totuși dorim să evidențiem claritatea exprimării, armonia frazei, eleganța stilului și în special mulțimea cunoștințelor legate de limbă și limbaj, ceea ce i-a dat posibilitatea să se pronunțe, cu autoritate, asupra atâtor opere scrise, într-un interval de timp foarte mare.

Lexicul

Dacă am citi doar lucrarea sa de căpătâi, *Biblioteca*, ne-am da seama nu numai de cunoștințele deosebite pe care Fotie le-a avut asupra lexicului, ci și de munca sa lexicologică. De altfel, el însuși semnaleză ca operă de tinerețe un *Lexic*¹¹, pe care nu-l avem astăzi decât într-o ediție, destul de nereușită¹². Iată, spre exemplu, ce ne spune despre o lucrare și un autor din secolul al V-lea: „Autorul cade într-o mare vulgaritate, și chiar în domeniul comun tuturor, este mediocru instruit; în ceea ce privește sintaxa numelor și a verbelor, îi lipsește exactitatea”¹³,

9. Aticiștii sunt cei ce s-au ocupat de particularitățile limbii elene vorbită și scrisă în Attica, sau despre scrierea attică.

10. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. I, p. XV. A se vedea pentru dovedirea celor afirmate de autorul citat și codicii 24, 25, 31, 39, 89, 106, 131, 132, 133, 151, 154, 163 și 221.

11. J. P. MIGNE, *P. G.*, 101, col. 153.

12. S. A. NABER, *Leyde*, 1864-1865, 2 vol., apud R. REITZENSTEIN, *Der Anfang des Lexicons des Photius*, Leipzig, Taubner, 1907.

13. Este vorba de *codexul 96*, adică Episcopul Gheorghe al Alexandriei și lucrarea sa *Despre Sf. Ioan Gură de Aur* în R. HENRY, *Fotius, Bibliothèque*, vol II, Paris, 1960, p. 49.

iar în altă parte scrie, referindu-se la lucrarea lui Eustratie, preotul mării biserici din Constantinopol: „O carte compusă într-un stil care nu este de lăudat, dar cu raționamente care nu sunt deloc de blamat. Limbajul acestuia este clar”¹⁴. Exemplele ar putea continua. Celelalte elemente de lexic sau munca lexicologică a lui Fotie vor fi evidențiate pe parcursul prezentei lucrări, la momentul potrivit.

Scrisorile

Este încă un capitol puțin cercetat din opera marelui patriarh. Scrisorile sale nu sunt încă bine editate și nici exact datate. Ele au fost scrise în diferite momente ale vieții și activității sale, au un conținut divers, ca și destinatarii de altfel. Și mărimea lor este variabilă. Cele mai multe tratează probleme religioase¹⁵. Sunt abordate probleme de circumstanță, dar și practice. Spre exemplu, este menționată „*instrucția*” – catehizarea – țarului Boris al bulgarilor, înainte de a primi botezul, în anul 864, dar sunt expuse și datoriile suveranilor, după modelul oferit de antichitate, cu trimiteri la Socrate, în special. Deși literatura este foarte puțin abordată în aceste scrisori, totuși trimiterile la antichitate sunt frecvente, ceea ce dovedește că Fotie era admirator, cunoscător și poate impregnat de cultura antică. În toată corespondența sa, patriarhul s-a luptat să se conformeze canonului și stilului literaturii epistolare, făcând uneori aluzie la exigențele acestui gen, căruia îi consacră o scrisoare și cu scopul de a oferi unui corespondent un model.

Acestui gen epistolar îi aparține o importantă lucrare a autorului nostru. Este vorba de *Întrebări către Amfilohius*, care „este o colecție, ce a avut, după mărturia lui Fotie, 300 de întrebări și răspunsuri”¹⁶ și care este redată în mod diferit, de la autor la autor. Este greu de știut, astăzi, dacă acest tratat a fost în totalitate compus din răspunsurile pe care patriarhul Fotie le-a dat întrebărilor puse de mitropolitul Amfilo-

14. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, p. 165.

15. Spre exemplu Scrisorile 1 și 2 sunt adresate papei Nicolae I; Scrisoarea 2 conține mărturisirea de credință a *Patriarhului Fotie*, care retrasează istoria sinoadelor ecumenice.

16. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. I, p. XVII.

hius al Cyzicului. Au fost și cercetători care au susținut că lucrarea era structurată în principal pe întrebările puse de mitropolitul în cauză, cărora Fotie le-a mai adăugat răspunsurile dintr-o altă colecție ori experiență a sa directă¹⁷. Este important să știm că, în principal, lucrarea tratează subiecte religioase. Exegeza unor locuri din Vechiul și Noul Testament este poate nota dominantă, cu specificarea că epistolele Sfântului Apostol Pavel sunt preferate. Nu lipsesc însă nici problemele de filozofie, mitologie ori discuțiile despre limbaj. Iarăși revine pasiunea pentru lexic. Din conținutul lucrării se poate deduce cu ușurință că timpul scrierii a fost anterior *Bibliotecii*. Nu este exclus ca destinatarul să fi fost inventat de Fotie, deși pe scaunul Cyzicului a fost un mitropolit cu numele Amfilohius, contemporan autorului nostru.

Biblioteca sau Myriobiblion¹⁸

Această lucrare rămâne opera capitală a patriarhului Fotie și poate a secolului său. Chemat să îndeplinească o misiune diplomatică, să fie ambasador în Orient, pe lângă califul de Bagdad, Fotie, la cererea fratelui său, Tarasie, care era decepționat de această despărțire, a redactat cu ajutorul unui secretar notițele asupra cărților pe care le-a citit în timpul misiunii sale¹⁹. Neîncrederea asupra motivului scrierii lucrării, expus de Fotie la începutul operei sale, i-a stăpânit pe mulți și poate îi mai stăpânește încă. Argumente pro și contra s-au găsit și se mai găsesc încă. Au fost voci care au negat veridicitatea celor expuse de autor, dar nu au lipsit cele care au afirmat că a fost un mod de a scrie o lucrare, sau, pur și simplu, a fost un mod de lucru al lui Fotie. Unii au susținut că *Biblioteca* a apărut înainte ca Fotie să fi fost în misiunea diplomatică de la Bagdad. Referitor la această problemă putem spune că s-au conturat trei poziții:

17. A se vedea mai pe larg la R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. I, p. XVII.

18. Este doar amintită de către Dan RĂPĂ-BUICLIU, *Carte Românească Veche...*, p. 94. După nota 142 ne dăm seama că autorului nu i-au fost cunoscute edițiile mai noi ale operei, de vreme ce face treimitere la ediția din 1601. Ce-i drept, face o trimiterere la edițiile *Bibliotecii*, dar la un manuscris al său. Ne-am bucura ca până la apariția acestor rânduri dl Răpă să-și publice manuscrisul.

19. R. HENRY, *Photius Bibliothèque*, vol. I, 1, 22.

– Ambasada în Orient este o pură invenție a lui Fotie și motivația din introducere este doar un subterfugiu al patriarhului, motiv să-și scrie lucrarea.

– Biblioteca a fost redactată înainte de ambasadă și conținutul este constituit din lecturi pe care Fotie le făcuse cu mult timp înainte.

– Notițele sunt impresii de lectură făcute în cursul călătoriei spre Orient.

Este greu de susținut, dar și de combătut una sau alta din aceste teze. Și „nimic nu ne împiedică să vedem în *Biblioteca* un pisc atins nu doar de patriarhul savant, ci și de cultura greacă în secolul al IX-lea”²⁰. Ceea ce trebuie precizat este faptul că o misiune diplomatică a fost îndeplinită de Fotie în anul 855, misiune amintită și de izvoarele arabe²¹. În această situație, redactarea lucrării s-a făcut înainte de prima urcare pe scaunul ecumenic, în anul 858. Mai menționăm aici că titlul operei este pur tehnic. Fotie nu a redactat o lucrare cu acest titlu, ci o operă, care din secolul al XVI-lea a primit această denumire, de la un cuvânt existent în introducerea patriarhului. Este considerată „cea mai importantă operă de istorie literară a Evului Mediu”²² și oferă cercetării un câmp vast, dar și bogății a căror inventariere este departe de a fi conturată și cu atât mai puțin cercetate exhaustiv. Ea cuprinde un număr de 280 de notițe sau *codici*. Sunt astfel numite și împărțite pentru faptul că fiecare *codex* ne dă informații despre una sau mai multe lucrări citite de autor. Materialul este departe de a fi unitar sau să fi urmărit un tipic oarecare în redactare. Vom întâlni codici cu simple mențiuni de lucrări sau autori, dar nu vor lipsi nici comentarii ample și reproduceri de texte vechi. Critica literară ar avea, în opera patriarhului Fotie, un model timpuriu, avizat și pertinent de analiză structurală și stilistică a unor lucrări mai vechi sau mai noi, din diverse domenii ale producției literare. Și ceea ce surprinde ori pune în evidență și mai mult capacitatea ilustrului autor este faptul că el reușește, în comen-

20. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. I, p. XX.

21. A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, vol. I, *La dinastie d'Amorium*, Bruxelles, 1935, p. 275 ș.u.

22. K. KRUMBACHER, „Die griechische Literatur des Mittelalters”, în *Kultur der Gegenwart*, vol. I, Berlin-Leipzig, 1905, p. 274, apud R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. I, p. XX.

tariile sale, să se apropie de specificul scriitorului pe care-l rezumă ori comentează²³.

Importanța operei fotiene este cu atât mai mare cu cât ceea ce cunoaștem ori s-a păstrat până astăzi, despre un autor sau altul, este doar informația conservată în *Biblioteca*. Dacă mai amintim și consistența și competența comentariilor făcute de Fotie, poate înțelegem mai bine ce serviciu a făcut culturii universale ilustrul patriarh. Nu putem trece cu vederea faptul că deși contemporanii și, în egală măsură, urmașii nu s-au gândit prea mult la viața lui Fotie, totuși capitala-i operă, *Biblioteca*, i-a pus pe lucru. Referitor la comentariile făcute de Fotie pe marginea celor mai multe opere amintite în lucrare, s-a susținut că au fost luate de la unii înaintași²⁴ sau că el a avut șansa să găsească cărțile și curiozitatea sau dorința să lase ceva despre ele posterității. În ceea ce privește stilul operei putem spune că a dat și mai dă probleme specialiștilor și aceasta pentru că în literatura greacă s-au făcut mai multe încercări de a corija ori dirija stilul. Astfel, pentru studiul vocabularului tehnic al retorilor, critica literară luase ca bază mai întâi o teorie stoică „a celor trei caractere ale stilului”²⁵. Era cea mai veche metodă de lucru în acest sens. Teofrast din Lesbos (cca 370-280 î. d. Hr.)²⁶ elaborase un alt sistem de analiză, bazat pe „un stil ideal”, care putea descoperi mai multe forme. În timp, cele două teorii s-au „contaminat” și acest lucru a fost semnalat mai întâi de reorganizatorul bibliotecii din Alexandria²⁷, pe vremea expansiunii elenismului, și anume de Deme-

23. A se vedea *codexul 241*, în acest sens.

24. E. ORTH, *Die Stil kritik des Photios*, Leipzig, 1929, apud R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. I, p. XXII.

25. Se ținea cont de caracterele individuale, care puteau fi categorisite în trei grupe.

26. Este filozoful care a alcătuit o celebră „*Doxografie*”, o colecție a părerilor exprimate de filozofii de până la el, câștigându-și astfel un mare renume. El „a făcut greșeala de a vedea peste tot influențe ale înțelepciunii secrete, ce era în mare cinste la popoarele orientale, asupra gândirii antice grecești”. În acest sens a se vedea mai pe larg diac. Nicolae BALCA, *Istoria filozofiei antice*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, pp. 6, 15, 20, 61, 68, 204, 206, 229, 230, 312.

27. Biblioteca din Alexandria a fost fondată de urmașii lui Alexandru Macedon († 323), întemeietorului cetății, cunoscuți în istorie sub numele de Ptolemei. Cel

trios Phalereus²⁸, dar și de Dionisie din Halicarnas²⁹, care a fost unul din reprezentanții de marcă ai „luminismului antic grec”³⁰. Cele două sisteme au supraviețuit până la apariția, în secolul al II-lea d. Hr., „a doctrinei celor 7 forme” a lui Hermogene din Tars. Punctul de vedere al acestuia din urmă a devenit baza criticii literare și a învățământului pentru ceea ce se înțelege prin retorică³¹, pentru multă vreme. Deși ar fi fost de așteptat ca opera lui Fotie să respecte stilul impus de tradiția hermogeniană, totuși o analiză atentă a operei dovedește că în *Biblioteca* întâlnim și reminescente ale teoriilor anterioare, referitoare la stil. De altfel, am amintit mai sus că Fotie, atunci când dă o informație despre o operă sau alta ori redă pasaje din ea, adoptă stilul operei respective, ceea ce ne face să credem că el era familiarizat și cu formele stilistice anterioare tradiției hermogeniene. În aceasta sau mai bine zis și în aceasta constă măreția lui Fotie.

Sursa de informare a patriarhului a fost diversă și cei care i-au analizat opera s-au hazardat în fel și fel de supoziții. Unii au susținut că Fotie a avut o unică sursă de informare și anume *Onomatologos-ul* (*ονοματολόγος*) lui Hesihius din Milet, pe care Suidas l-a prelucrat.

dintâi, Ptolemeu I Soter (304-285 î.d.Hr.), care a domnit din 323 și până la 304 în numele fiului lui Alexandru cel Mare, și care se numea tot Alexandru, și a fratelui vitreg al marelui cuceritor; anume Filip Arhidaeus, cu concursul mai multor învățați a pus bazele vestitei Bibliotecii din Alexandria, distrusă zece secole mai târziu de arabi. Printre cei însărcinați cu strângerea materialelor pentru bibliotecă s-a numărat și Demetrios Phalereus, care a făcut printre altele un mare serviciu umanității, procurând copii după operele tuturor filozofilor din Atena de până atunci. Biblioteca a fost mărită de Ptolemeu al II-lea Filadelful (285-246 î.d.Hr.). În acest sens a se vedea mai pe larg Diac. N. BALCA, *Istoria filozofiei antice*, p. 156.

28. Vezi și nota de mai sus.

29. A scris mai multe biografii despre sofști, dar s-a pronunțat cu spirit critic și asupra operelor lor. A se vedea Diac. Nicolae BALCA, *Istoria filozofiei antice*, p. 83.

30. Patria luminismului antic grecesc a fost Ionia și reprezentanții cei mai de seamă au fost: Xenofon din Colofon, Heraclit, Hecataios din Milet, Hellanicos, Tucidide, precum și ateistul Diagoras din Melos.

31. Asupra acestei evoluții a teoriilor vechi ale stilului, a se vedea W. SCHMID, „Zur antiken stillehre aus Anlass von Proklas Chrestomanthie”, în *Museum*, vol. 49, 1894, pp. 133-161 și G. L. HENDRICKSON, „The peripatetic mean of style and the three stylistic characters”, în *The Amer Journal of Philologie*, vol. XXV, 1904, pp. 125-146.

Este opinia lui Krumbacher³², care, pentru a avea greutatea și credibilitatea necesare, impunea o confruntare a celor două opere: a lui Fotie și Suidas. După Ziegler³³, Fotie ar fi avut la dispoziție notițe biografice conținute de unele manuscrise. Nu este exclus însă ca el să fi avut la dispoziție și opere de specialitate, cum ar fi fost cele referitoare la oratorii atici.

Menționăm că sunt în lucrare și unele confuzii legate de date, personaje și locuri, dar acestea sunt departe de a scădea din valoarea în sine a operei.

Noi ne propunem să evidențiem acele lucrări care s-au pierdut total, dar au fost menționate de Fotie, cât și unele povestiri sau opere ce au alimentat fenomenul renașterii europene de mai târziu.

Dintre lucrările recuperate de Fotie și redacte circuitului culturii universale menționăm, în ordinea cronologică a expunerii sale, în *Biblioteca*:

1. *Istoria bizantină*, în șapte cărți, a sofistului Malchus. Autorul este puțin cunoscut, însă Fotie ne spune că Malchus începea să expună evenimente istorice petrecute din momentul îmbolnăvirii împăratului Leon (474) și până la moartea lui Nepos, ceea ce înseamnă că făcea o radiografie a imperiului, de Apus și Răsărit, la sfârșitul secolului al V-lea³⁴.

2. Două volume ale lui Clement Romanul, din care unul este intitulat *Constituțiile Apostolilor*, și conține canoanele atribuite adunării apostolilor, iar cel de-al doilea este dedicat, sub formă de scrisoare, lui Iacob – fratele Domnului și cuprinde „*ceea ce se numește Faptele Apostolului Petru*”, „*Convorbiri cu Simon Magul*” și „*Recunoștința lui Clement de la Roma*”. Fotie face câteva referințe la scrisoarea lui Clement către Iacob, dar pe care pare să o pună la îndoială, fie că ar trece ca fiind trimisă de Petru către Iacob, fie că nu a fost scrisă pentru a fi trimisă, ci din dorința de a scrie.

În privința *Faptelor Apostolului Petru*, Fotie comentează că ar fi fost scrise la cererea lui Iacob, cărora le și trimite, sau că Petru înainte de

32. K. KRUMBACHER, *Die griechische Literatur des Mittelalters*, apud R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. I, p. XXIII.

33. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. I p. XXIII.

34. Lucrarea se găsește în *Codex 78*, din R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. I, Paris, 1959.

moarte l-a mandatat pe Clement să le scrie, după care să le trimită lui Iacob. Totuși patriarhul erudit nu poate să nu observe că „acest tratat abundă în absurdități și este plin de blasfemii contra Fiului, blasfemii care au fost reluate de ereticul Arie”³⁵.

În încheierea comentariului său, Fotie face unele precizări legate de autorul lucrărilor spunând că, după unii, ar fi fost al doilea episcop al Romei, după Petru, după alții al patrulea, după Linus și Anaclet³⁶.

3. *Pribegiile Apostolilor*, o carte ce cuprindea, după mărturia lui Fotie, „Faptele lui Petru, ale lui Ioan, ale lui Andrei, ale lui Toma și Pavel. Autorul lor, cum chiar cartea indică, este Lucias Harinos. Cartea este plină de ineptii și inadvertențe și până și stilul este inegal și străin”³⁷.

4. O carte manuscris, fără autor, dar al cărui titlu era *Trei opere asupra Sfințelor Paști*. Fotie are cuvinte de laudă la adresa cărții: „Această operă este compusă într-un stil simplu și foarte clar, conține multe gânduri frumoase. În a patra carte combate pe Metrodor și se sprijină pe mărturiile scoase din Sf. Scriptură; sub formă de comentariu, el adaugă aceste discursuri asupra Paștelui, unele idei utile asupra Hexaemeronului”. Cartea era dedicată lui Teodor, „fiu prea iubit”³⁸.

5. O operă întinsă, voluminoasă chiar, în cincisprezece cărți cu cinci volume.

În această carte mărturiile și citatele, nu numai grecești, ci și persane, trace, egiptene, babiloniene, caldeene și italiene sunt scoase de autor pentru a fi date celor mai mari, notabililor din aceste țări, la voia întâmplării, deoarece prin ele autorul vrea să dovedească superioritatea creștinismului și că în toate culturile și popoarele au existat germeii venirii lui Mesia. După aceasta autorul prezintă învățătura de credință ortodoxă.

Fotie nu cunoaște autorul, ceea ce știa era doar faptul că „ar fi trăit la Constantinopol, ar fi avut soție și copii și ar fi viețuit după Heraclius”³⁹.

35. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, Paris, 1960, p. 83.

36. Lucrarea se găsește în R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, *Codex 112-113*.

37. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, p. 84. Lucrarea se află în *Codex 114*.

38. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, p. 87. Lucrarea se află în *Codex 116*.

39. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, p. 165. Lucrarea se află în *Codex 170*.

6. O carte care are de autor pe Teodor de Antiohia, cu titlul *Contra celor ce zic că oamenii păcătuiesc prin natură și nu prin intenție*. Era o lucrare polemică în cinci volume.

Autorul își îndreaptă lucrarea către un anume Aram, care venise din Occident, cu idei eretice, predica a V-a Evanghelie, pe care susținea că a găsit-o în Biblioteca lui Eusebiu al Palestinei și învăța că oamenii păcătuiesc prin natură și nu prin intenție. Copiii erau și ei păcătoși încă de la naștere, susținea ereticul, iar Hristos a avut o natură umană păcătoasă, de aceea în alte locuri în Scriptura pe care o ținea în cinste, alta decât Sfânta Scriptură, vorbea de o întrupare aparentă. În privința căsniciei, ereticii învățau că chiar Taina Bisericii era păcătoasă, decăzută, ca și dorința carnală. Teodor de Antiohia combate aceste puncte greșite ale ereticilor, dar nu are claritatea care să-l fi mulțumit pe Fotie, ci uneori este scolastic în argumentare și neclar. „Îi lipsește claritatea, deși folosește un vocabular care nu are nimic strein“, scrie Fotie, în încheiere⁴⁰.

7. O lucrare, a unui autor pe nume Enisidismos, intitulată *Cuvintele pyroniene*. Scopul general al operei „este de a stabili că nimic nu-i sigur spre a te teme, nici prin senzații, nici prin reflexii. Fapt pentru care nici pyronienii, nici alți filozofi nu cunoșteau adevărul ontologic“, comentează patriarhul savant. Autorul, însă, caută să facă o comparație între vechea filozofie a *academicienilor*, cu cea a pyronienilor, spunând:

„Filozofii Academiei sunt foarte dogmatici: ei pun unele principii ca indubitabile și înlătură pe altele fără ezitare; discipolii lui Pyron practică îndoiala și sunt liberi de toate afirmațiile și principiile și nici unul dintre ei, în acest caz, nu a spus că totul era sensibil sau insensibil, nici mai mult, că lucrurile sunt într-un fel sau altul...“⁴¹.

Dorința de relativizare străbate lucrarea lui Enisidismos, dar Fotie se mulțumește să redea lungi pasaje din ea și abia spre sfârșit face unele precizări, deloc favorabile⁴².

40. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, p. 181. Menționăm că lucrarea se află în *Codex 177*.

41. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. III, Paris, 1962, p. 119.

42. Lucrarea se află în vol. III al *Bibliotecii, Codex 212*.

8. O lucrare a lui Agatarhide (unii îl numesc Agatarchos), intitulată *O operă de istorie*. Fotie, după ce dă numele autorului și al lucrării, face o prezentare a autorului din care reținem că era din Cnide și fusese *gramarist* și mai înainte în slujba lui Heraclid din Lembos, ca scrib și lector. Fusese, de asemenea, sclav în Cineas și a mai scris *Istoria Asiei*, în 10 cărți, o *Istorie a Europei*, în 49 de cărți și o carte în care prezintă Marea Roșie. Toate aceste cărți sunt astăzi pierdute.

Fotie mai menționează că și el auzise de scriitorul în cauză, că scrisese cinci cărți *Despre Troglodiți* și un epitom *Despre Lida din Antimachu*, dar că nu le citise și nici nu le văzuse. Cât despre calitatea lucrării, cuvintele patriarhului sunt la superlativ.

El spune că este „grandioasă și sentențioasă” iar stilul este de așa manieră elaborat încât „oferă o aparență de noutate”, deși nu ne face nici rezumatul și nici nu redă pasaje din lucrare⁴³.

9. *Tratat asupra întrupării*, de călugărul și teologul bizantin Iovinus (sec. IV d. Hr.), cunoscut doar din această mărturie. Deși tratatul nu este excepțional, deoarece uneori „are soluții superficiale”⁴⁴, Fotie laudă atașamentul autorului față de Scriptură, pe care o folosește cu precădere. Tratatul are nouă cărți, cu 45 de capitole. Fotie le analizează pe rând, expunând paragrafe întinse, ajungând la concluzia că autorul este „instruit în lucruri sfinte și îndrăgite contemplației”⁴⁵.

10. „*Am citit de Evloghie*⁴⁶, *prea sfințitul patriarh al Alexandriei (580-607) o carte în care el ia net apărarea dogmelor adevăratei credințe și aruncă oprobiul asupra apărătorilor ereziei*”⁴⁷. Cartea este pierdută și nu o avem decât în mențiunea și scurtul comentariu al lui Fotie. Subiectul este apropiat de conținutul *Scrisorii* lui Leon cel Mare, „în mod nesincer atacată și calomniată de Teodosie⁴⁸ și uneori, de asemeni de Sever – achefalii”. Și Evloghie

„țintuiește la stâlpul infamiei nebunia și răutatea lor, demonstrând că în propozițiile lor, nimic nu este adevărat, nimic nu vine de la sine, ci nu

43. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque, Codex 213*.

44. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. III, p. 227.

45. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque, Codex 222*.

46. Fiecare codex are acest început.

47. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. IV, Paris, 1965, p. 108.

48. Este vorba de Teodosie de Alexandria, patriarh monofizit, 535-565.

este decât minciună și invenție și că nu au arme asupra autorului vizat de ei ca și contra tuturor oamenilor sfinți pe care ei mărturisesc că numele chiar nu-i onorează“.

Despre autor, Fotie mărturisește aici că „este curat și plăcut, el imprimă demonstrațiilor sale un demers concis și unic fără să se lase de turnat către nimic care să nu-i fie indispensabil“⁴⁹. Și patriarhul savant ne dă și câteva date biografice spunând:

„Acest sfânt Evloghie a fost mai întâi preot în Antiohia și a condus Mănăstirea Prea Sfintei Fecioare Născătoare de Dumnezeu, numită și mănăstirea lui Justinian. A publicat și alte tratate care nu sunt fără valoare. Mai târziu el a fost episcop al Alexandriei“⁵⁰.

11. Mai multe lucrări, despre care patriarhul Fotie spune: „*Am citit de Sf. Efrem*⁵¹ *diverse scrieri*“, după care le înșiruie, unele doar cu titlul, altele adăugându-le și scurte comentarii. Mai întâi, patriarhul dă câteva date biografice despre autor spunând:

„Sirian din naștere și după limbă, el a învățat greaca de o manieră foarte onestă și a exersat mai multe funcții publice; în ultimul loc, a fost ales comis al Orientului, după care a acces la misiunea episcopală. Se spune despre el că a dus o viață demnă și că a fost (foarte milostiv) un generos împărțitor de milostenii. Scriitorul nostru este autorul a diverse opere, dintre care trei îmi sunt cunoscute până în prezent. Aproape toate lucrările, pe care eu i le-am văzut, sunt consacrate apărării dogmelor Bisericii și demonstrării că Sf. Sinod de la Calcedon este deasupra tuturor atacurilor ereticilor și că este mai puternic decât ele“⁵².

După această introducere, patriarhul ne dă, în rezumat, ceea ce cuprindea textul lui Efrem. Primul text, din prima operă, era o scrisoare a unui oarecare Zenovie, avocat de Emesa, care aparținea sectei acefalilor. Se vorbea despre cuvintele scrisorii papei Leon, care erau contestate de eretici. Motivul pe care-l invoca Zenovie că l-a făcut să se despartă de Biserică era introducerea, de curând, la slujbă a cântării Trisaghionului, de aceea Sf. Efrem, în termeni pașnici și duhovnicești, explică semnifi-

49. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. IV, p. 109.

50. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. IV, p. 111. Facem precizarea că lucrarea se află în *Codexul 226*.

51. Era patriarh „al întregului Theupolis“.

52. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. IV, p. 114.

cația și importanța acestui imn, închinat Sfintei Treimi și folosit în cult. În aceeași scrisoare autorul mai dădea imnul ca fiind al CLXVI-lea canon, la cel de al II-lea canon, al sinodului al II-lea de la Constantinopol⁵³ (536 d. Hr.), care grupase 150 de Părinți. Fotie își exprimă nedumerirea față de realitatea și sursa pe care a folosit-o episcopul de Theupolis în ceea ce a consemnat, după care prezintă cuprinsul scrisorii⁵⁴.

Analizează apoi o altă scrisoare, a aceluiași, adresată împăratului Justinian, în care este lăudată ortodoxia acestuia. Un alt număr de scrisori sunt cercetate de patriarh, din ele dovedindu-se existența unor viețuitori, asceți, în deșertul Egiptului⁵⁵.

Mai sunt analizate de Fotie scrisori ale aceluiași Efrem, după cum urmează:

- O scrisoare ce estima deciziile sinodale (ale aceluiași sinod de la 536, din Constantinopol), redactate în privința lui Antim⁵⁶ și comunicate acestuia conform canoanelor Bisericii;
- O scrisoare adresată lui Antim, după ce primise hotărârea sinodală, în care arată și apără ortodoxia lui Antim;
- O scrisoare adresată lui Domitian, episcop de Melitene, care avea tulburări de gândire și-i ceruse sfatul lui Efrem. Erau tulburări generate de neînțelegerea unor pasaje din Sf. Scriptură;
- O scrisoare adresată unui personaj numit Syncletic – mitropolit de Tars, care era, de asemenea, luptător împotriva acefalilor;
- O scrisoare către Antim de Trebizonda, în care laudă pe împăratul Justinian pentru credința sa și-l îndeamnă pe Antim să susțină condamnarea lui Eutihie, „mizerabilului Eutihie“;
- O scrisoare adresată călugărilor care erau în dispută cu Divina Biserică, și-n care, cu argumente din Sfinții Părinți, îi chema la comuniune;

53. Facem aici precizarea că multă vreme sinoadele de la Constantinopol, întrunite sub Justinian, în anii 536 și 551, erau socotite ecumenice. Cum sinodul din 536 a avut de dezbătut o problemă de interes regional, ulterior s-a renunțat la susținerea lui ca „ecumenic“. Fotie face trimitere la acest al II-lea Sinod de la Constantinopol, din anul 536, primul fiind de fapt al II-lea Ecumenic, ținut la 381.

54. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. IV, pp. 116-119.

55. Este vorba de Pustiul Nitric sau Scitic, care a născut Patericul egiptean, pe lângă alte multe comori duhovnicești.

56. Patriarh de Constantinopol între 535-536.

– O scrisoare adresată schismaticilor lui Calinic, care era episcop de Osrhoene, pentru a le arăta drumul întoarcerii și pericolul la care se expun, despărțindu-se de Biserică;

– Un text ce explică acțiunea sinodală față de Syncletic, despre care am aflat mai sus că era episcop de Tars și care era bănuț de ne-sinceritate;

– O scrisoare adresată lui Megas, episcop de Bereea și care trata tot despre problema monofizită;

– O scrisoare adresată călugărului Eunoius, în care explică faptul că Sfinții Părinți nu sunt în contradicție unii cu alții, nici cu ei înșiși, atunci când tratează despre „coruptibilitate și incoruptibilitate”⁵⁷; ei spun că incoruptibilitatea este un fel de sănătate și nu abolire a naturii noastre, în timp ce coruptibilitatea este o boală. După aceste precizări patriarhul Fotie face un studiu de caz, ca să vorbim în termeni didac-tici, asupra lui Adam.

După aceste scrisori urmau șapte cuvântări solemne asupra urmă-toarelor subiecte: profeții, Nașterea Domnului, Sfinții tineri, catehizarea noilor botezați, sărbătoarea Sfântului Arhanghel Mihail din Dafne, despre Sfântul Post, un cuvânt pronunțat la Nonă⁵⁸ într-o zi de post și a VIII-a cu-vântare era adresată noilor botezați, miercuri, în săptămâna Paștilor. În încheiere, Fotie menționează și alte lucrări, apoi face și alte comentarii⁵⁹.

12. O lucrare intitulată *Viața lui Pitagora*, pe lângă care Fotie face un medalion al lui Pitagora, prezentându-ne ucenicii și realizările sale, dar și aspecte din viața socială a epocii. Deși Fotie nu ne spune cine este autorul, el își începe astfel comentariul său:

„Al nouălea succesori al lui Pitagora a fost, zice autorul, Platon, care fusese elevul lui Arhitas cel Bătrân; al X-lea a fost Aristotel. Printre disci-polii lui Pitagora unii s-au dedat vieții contemplative, erau numiți **pioșii**, alții se ocupau cu afaceri (treburi) umane, se numeau **politicii**; alții s-au dedat științelor geometrice și astronomice, se numeau **matematicieni**. Cei dintre ei care-l frecventaseră pe Pitagora în persoană se numeau **pita-**

57. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. IV, p. 125.

58. Slujbă ce se păstrează în Biserica Catolică, cel puțin în mănăstirile Benedic-tine, și care corespunde slujbei Ceasurilor, din Biserica Răsăritului, dar într-un mod cu totul simplificat.

59. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. IV, *Codex 228*.

goricieni; discipolii lor se numeau **pitagorei** și cei ce îi imitau, trăind ca ei în afara comunităților, se numeau **pitagoriști**. Ei se abțineau să mănânce ființe vii și nu făceau decât să guste din acestea cu ocazia sacrificiilor.

Pitagora se pare că a trăit 104 ani; se spune că Mnesarc, unul din fiii săi a murit de foarte tânăr, Tilafghis, al doilea, i-a urmat ca și Aisara și Mia, fiicele sale. Și Teano, se spune, nu era numai una din elevele sale, ci una din fiicele sale. Discipolii lui Pitagora spuneau că este diferență între Monadă și Unul. Ei considerau că Monada este domeniul inteligibilului, în timp ce Unul face parte din numere“.

Și de aici începea filozofia lumii, a omului, cu anumite precizări, făcute de fiecare dată de Fotie⁶⁰.

Ne mulțumim cu menționarea acestui număr de lucrări recuperate de Fotie și redate circuitului culturii universale, cu precizarea că profunzimea cunoștințelor sale este departe de a fi surprinsă de noi, doar din această înșiruire. Patriarhul a fost nu doar poliglot, ci și un fin critic literar, făcând aprecieri pertinente în majoritatea codicilor din opera sa capitală. Mai mult, el a fost capabil să recupereze și să reintroducă în circuit un mare număr de lucrări care făceau trimitere directă la lexic, stil, rimă și chiar la cuvinte și litere. În acest sens, putem menționa cel puțin unele din ostenele sale:

1. Un *Lexic alfabetice* al lui Heladius, în mare parte pierdut astăzi. Autorul a trăit spre sfârșitul secolului al IV-lea și Fotie spune despre lucrare că

„este cel mai copios lexic pe care îl cunosc“. Și continuă: „Acesta nu este numai o colecție de cuvinte, ci uneori de scurte expresii dintre cele mai plăcute, grațioase ...Cartea este utilă atât celor care scriu cât și celor care apreciază erudiția; conține în sfârșit citate ale oratorilor și poezilor cu mare renume“⁶¹.

2. *Lexic alfabetic al stilului pur*. Opera este enormă și copioasă sau mai degrabă voluminoasă. Este utilă, între toate, pentru cei care vor să-și facă mână în acest gen de stil, după cum precizează patriarhul⁶².

60. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. VII, Paris, 1974, *Codex 249*.

61. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, p. 110. Facem precizarea că lucrarea se află în *Codex 145*.

62. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, p. 111, lucrarea fiind cuprinsă în *Codex 146*.

3. *Lexic al stilului grav*. Prezintă opera în câteva cuvinte Fotie o recomandă „celor ce vor să scrie ridicându-și stilul lor la grandoare și măreție – amploare”⁶³.

4. *Lexic particular al elocinței politice*, în trei mari volume. Lapidarul este la el acasă, în redarea acestor codici, pentru Fotie. De aceea el ne spune:

„Acest tratat este copios, util succesorilor și în special comod pentru discuție. În sfârșit, cititorul nu va avea nici o nevoie să învețe, ci numai de a marca termenii, dacă nu este cu totul străin lecturii celor vechi. Această lucrare este de asemenea alfabetică”⁶⁴.

5. *Lexic alfabetic*, al lui Pollion. Și iarăși Fotie este laconic, spunând despre lucrare: „Conține un mare număr de termeni poetici, dar mai puțini decât lexicul lui Diogene; opera sa are o întindere dublă față de a celuilalt”⁶⁵.

6. Julian, *Un lexic alfabetic al termenilor ce se găsesc la 10 oratori*”. Redăm în continuare considerațiile lui Fotie, făcute pe marginea lucrării:

„Această carte de asemenea este voluminoasă și explică termenii limbajului judiciar al atenienilor și tot ceea ce oratorii au împrumutat de la istoria particulară a cetății lor sau de la câteva cutume⁶⁶ ancestrale. Este evident că pentru lectura operelor oratorilor, această lucrare poate să aducă cel mai mare serviciu. Noi am pus de asemenea mâna pe opera lui Filostrat de Tyr (operă pierdută), cu același subiect; merită atenție, dar Julian a făcut o lucrare mai bună. Diodor nu a muncit mai puțin decât Julian asupra acelui subiect, totuși Julian a folosit mai multe citate. Cel mai vechi dintre cei doi autori (se pare într-adevăr că a fost o singură lucrare, ce a stat la baza celei de a doua și nu două colecții independente, de aceea și dependența sau asemănarea) și cel care a copiat pe celălalt, nu pot să spun pentru moment”⁶⁷.

7. Menționăm încă un codice (151), deoarece este complementar altuia mai important, cu toate că este foarte lapidar. Iată ce spune sa-

63. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque, Codex 147*.

64. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque, Codex 148*.

65. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque, Codex 149*.

66. Obiceiuri.

67. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque, vol. II, Codex 150*.

vantul patriarh: „Am citit de Timeos și dedicată lui Getianus, o scurtă lucrare, într-o singură carte, asupra termenilor folosiți de Platon“. În codexul următor (152) el adaugă însă:

„El avea (se referă la opera lui Timeos, s. n.) în aceeași lucrare, prima ediție, în cinci volume a Cuvintelor attice, a lui Elias Dionisie din Halicarnas, care consemnează în ordine alfabetică cuvintele attice, de la litera Alfa la litera Omega. El dedică tratatul său lui Skimnos. Această operă este mai utilă pentru cei ce au grija de a atticiza și pentru cei ce vor să se familiarizeze cu scrierile autorilor attici“.

După aceste succinte referiri, Fotie se ocupă, mai pe larg, de alte detalii ale celei de a doua ediții, a aceleiași lucrări⁶⁸. Alți doi codici (153 și 154) frac trimitere la alte opere specifice lexicului și anume „un Lexic alfabetic al lui Pausanias, care nu este mai puțin util ca precedentele, pentru a citi autori attici, dacă nu-i prea mult și o colecție alfabetică a cuvintelor lui Platon“, ce aparținea unui autor cunoscut doar de patriarh, pe nume Boethas. Despre această ultimă lucrare mai spune că „este mai de folos decât cea a lui Timeos“⁶⁹. Dar într-un alt codice (155), patriarhul apreciază și lucrarea lui Timeos, când prezintă opera lui Atenagoras, intitulată *Asupra cuvintelor dificile la Platon*, spunând că: „Dacă cineva ar reuni cuvintele acestea cu cele pe care le-a grupat Timeos, ar furniza sub o formă desăvârșită tot ceea ce este util celui care vrea să-l citească pe Platon“.

Deși în trecut, Fotie mai menționează și alte lucrări, precum *Lexicul alfabetic asupra cuvintelor străine*, al lui Dorotei⁷⁰, *Atticismul* lui Mirido⁷¹, pentru a insista asupra altor două lucrări și anume: *Manual prescurtat de literatură*, a lui Proclus și *Pregătirea sofistică*, a lui Frinicos Arabul. Când privește *Manualul prescurtat de literatură*, trebuie precizat că este o erminie a tehnicilor de lucru poetice dar și în proză, cu studiu de caz pe autori. Astfel, Fotie analizează, din opera lui Proclus, poezia narativă: epopoea, iambul (iambica), elegia, lirica, deoarece acestea erau cuprinse în primele două cărți sau părți ale lucrării.

68. A se vedea mai pe larg la Rene Henri, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, pp. 111-113.

69. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, p. 114.

70. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque, Codex 156*

71. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque, Codex 157*.

Ultimele două tratau despre „poezia imitativă – adică despre teatru“. Și patriarhul exemplifică fiecare gen citat mai sus, cu poeții cei mai recunoscuți, dar dă în același timp și lămuririle necesare unui novice în cele ale poeziei. Spre exemplu, examinând poezia el precizează: „Poezia narativă cuprinde epopeea, poezia iambică cuprinde elegia și lirica; poezia intuitivă cuprinde tragedia, drama satirică și comedia“⁷², menționând pe ctitorii fiecărui fel de poezie.

O atenție deosebită acordă Fotie ciclului epic și „*poemelor zise Cipriene*“⁷³, cunoscute doar din lucrarea lui Proclus și notița patriarhului. Poemele ar fi fost, în opinia lui Proclus, compuse în vers eroic și pentametric și ar fi avut ca scop celebrarea defuncțiilor.

Elegie, iamb, imn (cu toate nuanțele: prosodion, pean, ditirambic, nomon, adonides, iovachon, hiporhimene), scolie, sunt doar câteva aspecte cercetate de Proclus și expuse cu lămuriri de Fotie. Lucrarea prezintă o importanță deosebită pentru istoria literaturii universale prin amănuntele ce le furnizează asupra bogăției și formelor de exprimare, la cei vechi.

Referitor la *Pregătirea sofistică*, patriarhul precizează că este o lucrare în 36 de cărți, „...este o colecție de cuvinte și expresii scurte, din care unele acoperă o mare perioadă; stilul și structura lor sunt ale eleganței și noutății“.

După care face o comparație a acesteia cu alte cărți, arătând lipsurile, dar și noutățile ei, patriarhul dă câteva repere biografice ale autorului. El face precizarea că Frinicos Arabul „a trăit sub Marc Aureliu și Comod și apogeul carierei publice l-a atins în timpul lui Comod, căruia îi și dedică lucrarea“.

În ceea ce privește utilitatea, Fotie recomandă cartea celor care vor să se apropie de literatură și elocvență, iar în privința stilului consemnează că „este net și pur și atticumul îl desemnează ca model“, alături de alți nouă mari oratori ai antichității⁷⁴.

Trebuie să facem și precizarea că un loc aparte în preocupările patriarhului Fotie l-au ocupat lucrările de medicină, unele din ele inspi-

72. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, *Codex 156*.

73. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, pp. 157-159.

74. Ultimele două lucrări, dimpreună cu toate comentariile constituie *Codex 157 și 158*, din vol. II al *Bibliotecii* lui Fotie.

rând renașterea apuseană. Dintre acestea menționăm patru tratate și mai multe lucrări de profil. Astfel, în *Codexul 216* este redat un *Tratat de medicină*, în patru cărți, compus de Oribasius și alte *Șapte cărți*, ale aceluiași autor. Autorul lucrărilor este un personaj binecunoscut, care a trăit în secolul al IV-lea (325-295 î. d. Hr.), făcând parte din anturajul restrâns al împăratului Iulian Apostatul.

Prima operă era o prescurtare a scrierilor medicului Galien și era dedicată împăratului Iulian. De altfel, în introducere sau începutul operei sale, autorul nostru își motivează dedicația⁷⁵ și scopul lucrării: să fie la îndemâna oricui, să aibă cunoștințe medicale care ar fi greu de dobândit citind un tratat de medicină „in extenso”, cum era cel al lui Galien⁷⁶. Dar Fotie, după ce ne oferă aceste date, își încheie deodată prezentarea sa scurt și fără logică: „Această operă el a realizat-o în ... cărți”. A făcut-o și în alte părți ale *Bibliotecii* sale, poate cu nădejdea unei reveniri, spre a completa punctele de suspensie, dar nu a mai reușit.

*Al doilea tratat*⁷⁷, al aceluiași autor, este dedicat tot lui Iulian Apostatul și cuprinde 70 de cărți. „El constituie o contribuție, la fel de utilă ca și precedenta, și chiar mai utilă din cauza mărimii” (volumului s.n.)⁷⁸. Din comentariul patriarhului Fotie aflăm că lucrarea era o compilație, tot de medicină, dar „din operele cele mai interesante ale celor mai renumiți autori”⁷⁹ și în esență trata despre: materie, natură, structura omului și practicile propuse pentru păstrarea și restabilirea sănătății omului, dar și ceea ce ținea de „diagnostic sau pronostic”. Erau deopotrivă analizate bolile și simptomele acestora.

*Al treilea tratat*⁸⁰, conținea, după mărturia autorului, „o prescurtare a celui de al doilea tratat al său”. Cartea o dedică fiului său Eustatie. Era împărțită în 9 părți, având ca scop arătarea remediilor ușoare pentru unele boli, spre a fi la îndemâna oricui. Nu a abordat deloc meto-

75. „Am făcut-o la ordinul împăratului. Ce-ți este și cu dictatura! Pe toate le faci de plăcere, de bunăvoie...”.

76. A se vedea pe larg în R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. III.

77. De medicină s. n.

78. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. III, *Codex 217*.

79. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. III, p. 132.

80. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. III, *Codex 218*.

dele chirurgicale. Fotie îi acordă acestui tratat o mai mare atenție decât precedentului, enunțând ce conține fiecare carte în parte și uneori chiar comentând pe larg⁸¹.

*Al patrilea tratat*⁸², al lui Oribasius, era o sumă, o culme a meseriei sale. Era împărțit în patru cărți și închinat lui Eunapios, căruia îi lăuda marea elocvență, arătând că el este provocatorul scrierii⁸³. Fotie scrie că a mai văzut încă un tratat, al aceluiași autor, fără să ne precizeze dacă l-a și citit, și anume: *Remedii ușoare*, inspirat de un anume Eugenius, „un om tare discret”. Tratatul „este util la țară, în călătorie și acolo unde prezența unui medic nu prea este obișnuită”⁸⁴. Asupra acestui tratat Fotie nu face decât mici precizări asupra numelor menționate în el.

Cât privește cele două lucrări ce acoperă *Codex 220* și *221*, sunt mai practice, dar tot compilații. Astfel, prima lucrare este intitulată *Omul* și a fost scrisă de Theonos, arhiatru⁸⁵ de Alexandria. Lucrarea este dedicată lui Teoctist. Începe prin a-și expune tratamentele, de la cap și până la picioare, descriind terapiile pentru toate părțile bolnave ale corpului. Fotie este foarte laconic și nu precizează decât faptul că „tratatul este mai util decât al lui Oribasius”. Cea de a doua carte este *O operă de medicină*, scrisă de Aetius din Amida, medic ce a trăit în secolul VI d. Hr. Lucrarea este o compilație, după mărturia lui Fotie, din Oribasius, Galien, Eunap, Eustatie, Arhighenus, Rufus, Dioscodios, Herodot, Soranus, Filagrius, Filomenus, Posidonios și alții, care au lăsat un nume în medicină⁸⁶. Tratează, mai întâi, despre alimente, apoi metale, despre boli psihice, boli digestive, regimuri alimentare, despre semnificația palpitațiilor, boli generale, epidemice și contagioase, boli ale capului, creierului, convulsii, tetanos, despre ochi și afecțiunile lui, despre toaleta sprâncenelor, despre amigdalite, boli cardiace, reanimarea omului ce nu a murit încă, despre bețivi

81. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. III, pp. 134-137.

82. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. III, *Codex 219*.

83. Eunap de Sardes, despre care amintește Oribasius și spune că a provocat scrierea tratatului, a trăit în secolul al IV-lea d. Hr.

84. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. III, p. 139.

85. Mare medic.

86. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. III, p. 140.

și ocluză intestinală, despre icter, diabet, boli renale, sciatică și gută, despre animalele și plantele care transmit maladii la om, și, în cele din urmă, despre femeie, sarcină – cu toate etapele ei – , despre cele ce nu pot naște.

Fotie laudă lucrarea și crede că le depășește pe toate de până atunci, atât datorită expunerilor asupra cauzelor bolilor, asupra diagnosticului, definițiilor, cât și prin amploarea tratamentelor⁸⁷.

Dacă Renașterea europeană a revoluționat viziunea omului asupra universului, rădăcinile adevărurilor atunci exprimate sunt mult mai profunde, parte din ele le întâlnim în Sfânta Scriptură, ori la Sfântul Vasile cel Mare, în *Hexaëmeron*, dar a preocupat și pe marele patriarh. Astfel, în *Codex 48* el analizează trei lucrări ale istoricului evreu Iosif ben Matitia, alias Flavius, anume *Asupra universului*, *Asupra cauzei universului* și *Asupra naturii universului*. Ne vom mulțumi doar să menționăm observația pe care o face Fotie referitor la demonstrația lui Iosif Flavius că Platon se contrazice în filozofia sa, dar prin care dorea să arate că evreii sunt înaintea grecilor în istorie. Mai mult, Iosif Flavius emite și ipoteza conform căreia omul ar fi un compus de pământ, apă, foc și un spirit, pe care-l numește suflet. Deși *Antichitățile iudaice* fac referire la existența istorică a Mântuitorului, Fotie surprinde o altă mărturie a autorului evreu, despre Iisus Hristos, când scrie: „El proferează idei de o exactitate riguroasă: îi atribuie formal chiar numele de Hristos și îi dă o explicație impecabilă a nașterii din Tatăl⁸⁸”.

Credem că nu greșim dacă afirmăm că influența cea mai mare asupra renașterii apusene a avut-o Fotie prin aceea că a readus la viață romanul, epopeea, povestirea romantoasă, iar prin consemnarea multor apocrife a dat frâu liber imaginației, nu de multe ori sănătoasă, concretizată în lucrări de maniera celor scrise de Dan Brown (*Codul lui Da Vinci*, *Simbolul pierdut*, *Sf. Graal* etc.). Din prima categorie de lucrări putem menționa cel puțin trei codici (*Codex 73*, *Codex 87* și *Codex 94*⁸⁹) în care sunt analizate tot atâtea romane. Dacă în primul roman,

87. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, p. 151.

88. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. I, p. 34.

89. Codicii respectivi se găsec în vol. I al lucrării lui Fotie.

Etiopicon, scris de Iliodor, fenician din Emesa, ajuns episcop, este surprinsă „aventura amoroasă a unui bărbat și a unei femei”, erotismul este biruit prin castitate, cei doi sfârșind în fața preotului și a Sfântului Altar pentru primirea tainei cununiei, cel de al doilea, *Aventurile lui Levchiptu și Klitofonta*, un roman scris de Ahiles Tatiuz, abordează diverse scene de dragoste și excelează prin „vocabularul și construcția sa”⁹⁰. Referitor la cel de al treilea roman, scris de Jamblique, Fotie apreciază mai mult talentul scriitorului, dar face precizarea că „pentru calitatea vocabularului, a construcției sale și pentru îmbinarea povestirilor, merită să-și arate aptitudinile și forța sa de scriitor în subiecte mai serioase”⁹¹. Am putea afirma, poate fără a greși, că romanul este un *Love Story* al epocii și, de ce nu, locul de inspirație al binecunoscutei capodopere de mai târziu.

Cât privește cea de a doua categorie, a fabulațiilor, legendelor, apocrifelor etc., vom menționa doar lucrarea *Metamorfoze*, a lui Lucius de Patras, care este o compilație impregnată de „ficțiuni legendare și rușinoase obscurități”, nelipsind „superstițiile păgâne”. Fotie ne mai spune că „Lucius credea el însuși în metamorfozele⁹² oamenilor în alți oameni și a animalelor în oameni sau viceversa și în aceste baliverne și flecăreli ale celor vechi”⁹³. Cât privește stilul, Fotie îl laudă deoarece „este clar și pur și plin de dulceață”.

Încheiem rândurile noastre, nu înainte de a face mențiunea că domeniile abordate de patriarhul Fotie, în capodopera sa, sunt mult mai multe și au inspirat, cu siguranță, Renașterea europeană, pentru că în zorii acestei Renașteri cea mai mare bibliotecă din Europa era a lui Visarion, fost mitropolit al Niceii, adept și semnatar al Unirii de la Ferrara-Florența, din 1438-1439. Acesta nu a mai fost primit în eparhia sa și s-a mutat la Veneția, dimpreună cu toate cărțile sale. A ajuns cardinal și a candidat de 5 ori la scaunul de pontif, fără succes, dar așa s-au pus bazele celei mai mărețe și prestigioase biblioteci din Occident, pentru vremea respectivă cel puțin. Se deschidea o porțiță spre Antichitate și

90. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, *Codex 87*, p. 30.

91. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, *Codex 94*, p. 34.

92. Prefaceri sau reîncarnări.

93. R. HENRY, *Photius, Bibliothèque*, vol. II, *Codex 129*, p. 104.

nu numai, care avea să uimească un Apus răvășit și vlăguit secole de-a rândul de migratori și care nu avusese nici răgazul și nici disponibilitatea spre cultura autentică.

Patriarhul Fotie rămâne peste veacuri modelul enciclopedului, capabil să strângă și să transfere multitudine de informații, modelul diplomatului cu autoritate, dar și o icoană vie a spiritualității răsăritene.